

CAUȚIUNILE DE ADEVĂR ALE ANCHETEI SOCIOLOGICE ÎN DOMENIUL POLITIC

CORNEL ALECSÉ

„Fanta” existențială creată de Revoluție nu produce numai o discontinuitate în funcționalitatea structurală a societății dar inițializează procesul de schimbare a paradigmelor în conceperea Lumii, prevalent a politicului și socialului. Hiatusul survenit în sistemul solemn și rigid al teoriei guvernante despre lume și societate a putut induce și o anumită derută sau perplexitate teoretică, datorate devansului vertiginos al evenimentelor, de o noutate iregulară, față de posibilitățile cutumele teoretice ale elaborării unor explicații sistematice, coerente. De aceea breșa ontologică operată de destrămarea ordinii prestabilite ar fi în măsură să favorizeze afirmarea *hermeneuticilor segmentare* asupra fenomenului în sine, Revoluția și post-Revoluția. Multiplicitatea perspectivelor nu poate însă ignora invazia formelor simbolice ale mentalității colective ce se pretează demersului semiologic al politicului, orientările post-freudiene în explicația imensului fond „compulsional determinat de ranversările social-politice, interpretările de antropologie a politismului sau sociologia „imagarului” etc.

Ordonările operate în luxurianța empirică a realiștilor din perioada ianuarie-mai ar putea servi, astfel, drept bază analitică pentru interpretarea datelor extrase în cadrul anchetelor de opinie întreprinse în acest răstimp. Detenta post-revoluționară a generat însă și un „sociologism” de multe ori impropriu și ingenuu motivat de excedarea ilicită a dorințelor colective de diagnostic sau terapie socială pentru fapte și fenomene care scăpau „logicii” diurne sau pentru care nu pre-existau modele explicative. Dar aceasta a generat o restaurație versatilă și oarecum plebeeană a sociologiei, promovată mai cu seamă în mediile de informare în masă.

Școlile antropologice (F. Boas) au decantat în timp un precept sau o exigență de metodă — societățile relativ de închise la transmiterea informației sau insuficient de pregătite pentru a da informații pertinente despre sine, au un grad de toleranță mentală care nu poate fi bruscat. Altfel spus, nu trebuie violentat pragul dintre conștiința de fapt, reală și cea posibilă — în terminologia lui L. Goldmann — iar traiectoria analitică către „funcțiile latente” ale socialului, în identificarea ideilor sale subconștiente, este regresivă (R. K. Merton).

Condiționări tipologice și topologice ale anchetelor

În primul rînd o anchetă se supune servituților generice ale științelor sociale prin care constituirea obiectului, decupajul epistemic

„nu este o lectură a lumii independent de o intervenție a cercetătorului”¹. Analiza politicului, ca parte integrantă a investigației sociale conține, în mod particular, și trăsătura de polivalență semantică a conceptelor, ce impietează asupra tuturor demersurilor pozitivistice sau de strictă operaționalizare. Această „*contestabilitate esențială*” specifică *conceptelor și categoriilor politice* (J. Leca) ar avea substratul mai cu seamă în explicațiile ipotetice și aparatul teoretic utilizat după conotații individuale sau grupale: „În mod concret chestiunile politice care servesc drept aliment cunoașterii științifice a politicului sînt toate chestiuni atît „populare” cît și savante, care sînt exprimate în societate”². Dar ceea ce marchează gnoseologic anchelele în domeniul politicului sînt impreciziile sau polisemia definițiilor, ceea ce a atras atenția gîndirii epistemologice și a acaparat spațiul reflexiei sociale în anii '70. Astfel noțiunea de „mecanism causal” la M. Horkheimer nu desemnează aceeași realitate cu „cauzalitatea” înțeleasă de P. Lazarsfeld sau conceptul de „putere” are utilizări diferite la H. Arendt față de S. Lukes, de pildă³. În același sens Felix Oppenheim consideră că noțiunile politice au trei caracteristici inerente: sînt vagi, prea deschise (open-ended) și ambigue⁴. Insuși praxis-ul politic, un anumit mod de dezbateră și concepere a desfășurării politicului include în conștiința „comună” — conștiința practică a politicului — perspective și accepții diferite asupra noțiunilor de bază. M. J. Crozier a constatat, de pildă, divergența modelului de libertate european („freedom from”: înțeleasă mai degrabă ca drepturi inalienabile ale omului și propensiune spre emanciparea totală) față de modelul american-protestant („freedom of”: concepută în sensul asumării inițiativei și rolului social, funcții, responsabilități). Cît despre noțiunea de „legitimitate” autorul consideră că în Europa nu există o concepție unitară⁵. Pe de altă parte se conturează o nouă dificultate teoretică: conceptele politice au o substanță socială, ele nu sînt operante „in vitro”, nu au o puritate „obiectivă” ci în cadrul cercetărilor trebuie interpretate în termenii percepției fenomenelor politice de către actorii — subiecții înșiși. De exemplu, credințele (convingerile) care stau la baza acțiunilor și instituțiilor politice nu pot fi identificate de către cercetători decît în termenii comprehensiunii participanților. Din perspectiva teoriei critice, Th. W. Adorno repudiază pretențiile de obiectivitate ale oricărui demers constructiv — „nu există decît acte de dizidență contra universurilor mincinoase” — acuzînd clișeul absurd care face să derive organizarea materialului din observația faptelor brute; scientismul metodologic care transpune metodele științelor sociale; prioritatea acordată metodei asupra obiectului; reducția gîndirii la ceea ce „revelă” textele ș.a. și înclină spre ideea existenței

¹ Jean Piaget, *Epistemologie des sciences de l'homme*, Paris, Gallimard, 1972, p. 45.

² Pierre Favre, *La constitution d'une du politique* (...) în *Revue française de science politique*, nr. 33, juin 1983, p. 378.

³ Jean Leca, *La Theorie politique*, în *Traité de science politique*, Paris, P.U.F., 1985, p. 137.

⁴ Felix Oppenheim, *Political concepts. A reconstruction*, Oxford, Blackwell, 1979, p. 183.

⁵ M. J. Crozier, S. P. Huntington, J. Watanuki, *La crisi della democrazia* (...) Milano, Franco Angeli Editori, 1977, pp. 50—50.

unei „structuri globale” imanente căreia îi sînt dependente fenomenele sociale, această dependență fiind mai semnificativă ca oricare rezultat al cercetării ce se verifică parțial.

Tentațiile „empiriste” ale anchetelor de opinie politică reies cu pregnanță în ipostaza lor de sondaje electorale sau pre-electorale știut fiind că acestea sînt o instituție a democrației moderne. Cu toate că s-a aflat în contact nemijlocit cu substanța trepidantă și vertiginosă a perioadei electorale, scopul anchetei întreprinse, nu a fost acela al sondajelor preelectorale circumscrise unei „ideologii” curioase a succesului. În primul rînd anchetele de opinie favorizează ceea ce teoreticienii denumesc „doxometria” și ansamblul de consecințe mistificatoare ale obiectivismului de tip electoral : acela de a deduce caracterul social al electoratului din votul său exprimat și a face din acesta o explicație. Fenomenul are totuși efectele sale pozitive pentru propaganda politică în sensul că exaltă credința în caracterul obiectiv sau necesar al unor opinii sumative. De asemenea, fenomenul de „transmutație a votului”, legat de cel descris anterior, ar putea constitui una dintre erorile frecvente ale anchetelor de opinie electorală în special în faze de interpretare : pierderea penetrației semnificației sociale a opiniei electorale și cantonarea sa strictă în planul orizontal al sufragiului : „Căci, exprimînd nemulțumiri eterogene care nu întretin între ele, din start, decît raporturi de exterioritate, procesul electoral nu se mulțumește cu a le fuziona și a le face socialmente vizibile, ci el îi schimbă, de asemenea, natura, oferindu-i un sens”.¹

Deci din punctul de vedere al instrumentelor de anchetă folosite, fiabilitatea acestora este dependentă de *rezistența la măsurare*, specifică, în general, fenomenelor sociale dar și de *complexul psiho-social al colectării* datelor. Distorsiuni cognitive și de înregistrare pot apărea din cauza faptului că dispozitivele de observare socială devin ele însele fapte sociale — interacțiunea verbală între observator și fenomen ; organizarea socială amplă ca suport al instrumentelor de anchetă (echipe) ; starea de „agregare”, omogenitatea fenomenului urmărit ; „parazitarea” cercetării de contextul social în care se desfășoară ancheta sub formă de distorsiuni induse. Din acest din urmă punct de vedere „contextul general în care se desfășoară ancheta, interviul de asemenea asupra producției de răspunsuri. Se știe de *pildă*, că intențiile de vot culese în afara perioadelor electorale nu au nici o valoare, mai ales la nivel local, căci ele favorizează personalitățile cele mai active, acelea care au un rol permanent în viața politică”.²

H. Marcuse a demonstrat modul în care *exaltarea empirismului* de către unele anchete americane ale deceniului șase nu era o simplă „comoditate” teoretică ci, în ultimă instanță, prin înlocuirea conceptelor „tranzitive” cu cele „operaționalizate” acestea din urmă dobîndesc o funcție politică și terapeutică : „Conceptul terapeutic și operațional devine fals în măsura în care izolează și atomizează faptele (...) în cadrul întregului represiv și acceptă termenii acestui întreg drept

¹ Bernard Lacroix, în *Traité de science politique*, vol. I, Paris, P.U.F., 1985, pp. 553—554.

² Bernard Demni, *Les outils de l'analyse politique*, în *Traité de science politique*, vol. I, Paris, P.U.F., 1985, p. 265.

termeni ai analizei. Traducerea metodologică a universalului în concept operațional devine atunci o reducere represivă a gândirii" ¹. Eroarea empirismului anchetelor (sesizate anterior și de G. W. Mills), mai cu seamă a aceloră din domeniul politicului, este în consecință una de natură ideologică prin constituirea unei tautologii: „analiza este «blocaută» înăuntrul unui context de fapte care exclude judecarea contextului însuși în care se produc faptele”, sau: „cercetarea descrie un cerc și se autovalidează”.

În acest punct al înscrierii dificultăților investigațiilor de sociologie politică este imposibil de neglijat *dispoziția axiologică a demersului cognitiv*. Și acesta se poate discuta din două perspective. Mai întâi faptul că utilizarea conceptelor politice e o *semnificație evolutivă*. B. F. Skinner a remarcat în acest sens că a defini un regim drept democratic nu este numai a pronunța un enunț denotativ care ne-ar permite să-l clasăm într-o grupă de regimuri, dar este în același timp și un speech-act care pronunță o judecată de valoare asupra acestui regim. În al doilea rând este vorba de perspectiva *asumării și/sau anexării axiologice a cercetătorului*. Există două poziții în această privință care vizează excluderea corelativă a valorilor din încercările demersului empiric — iar în locul acestora se face apel la elemente și motivații non-raționale: pulsuni, pasiuni, arbitrării culturale. Prima ar fi teoria „difuziei” axiologice reprezentată prin R. Boudou, pentru care valorile sînt detectabile empiric însă scapă explicației cauzale și depind de datele relative la sistemul social în care indivizii se combină în ierarhii. Prin aceasta singurul lucru științific observabil ar fi că anumite valori au mai multe șanse de a fi însușite de anumite clase de indivizii decît altele ², ceea ce nu dă o definire a axiologicului și a judecării de valoare. A doua teorie ar fi cea a „neutralității” axiologice bazate pe modelul gândirii europene post-raționaliste-raționalitate și separarea între scopuri și mijloace, ultima oferind posibilitatea demersului analitic și al strategiilor. Or, în concepția lui Max Weber beneficiarii „soluției rezonabile” (C. Zamfir) oferite de sociologie sînt gestionarii scopurilor, adică cei care pot înșina anumite subsumări sau racolări lucrative ale sociologiei la politică. (Aceasta nu este natura eventualelor „degradări” pe care le putea suferi ancheta sociologică atîta vreme cît nu a fost inițiată în beneficiul guvernamental sau al partidelor.) Dar și în sfera mijloacelor sociologice, sociologia nu este imună la ingerințele valorice: accente axiologice și orientări difuz-politice pot surveni involuntar în fazele de elaborare a ipotezelor, de alegere a subiecților, cotelor de eșantion, în interacțiunea verbală cu aceștia, în interpretarea datelor.

¹ Horbat Marcuse, *Scieri filozofice*, București, Editura Politică, 1977, p. 337.

² Raymond Boudou, *Effets pervers et ordre social*, Paris, P.U.F., 1977, p. 215.